

Μεταφραστική τεχνολογία: διακυβεύματα και προοπτικές

Τιτίκα Δημητρούλια

Πανεπιστήμιο Αθηνών

Abstract:

In this paper I examine the relation between translation and technology as it has been redefined in the last twenty years. In my analysis I will attempt to show the influence of technology and globalization on translation, the translator as well as on translation studies. More particularly, I argue that as a major shaping factor of contemporary culture, technology affects both literary and technical translation. Taking heed from the notion of the "traductique" as it was introduced by Antoine Berman, I explore this new translation discourse that seeks to explore the multi-faceted relation between translation and technology and how the use/usage of technical language affects the social domain. In my paper I address several issues such as translation software, new aspects in the theory of translation, as well as the radical change in the task of the translator. In other words, I intend to show that in recent times there has occurred a "paradigm shift" or else a "revolution" in translation studies which is partly due to technological advancement.

Key words: Translation, technology, translation software, globalization, networking, communication, culture

1. Ορίζοντας τη μεταφραστική τεχνολογία

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 και ειδικά το τελευταίο διάστημα, στο πλαίσιο της μεταφρασεολογίας,¹ γίνεται όλο και περισσότερο λόγος για τη μεταφραστική τεχνολογία (translation technology,² traductique). Η μεταφραστική τεχνολογία ορίζεται τις περισσότερες φορές ως ένα σύνολο εφαρμογών που χρησιμοποιούνται αποκλειστικά στην τεχνική μετάφραση³ στο σύνολό της, και ακόμα περισσότερο σε κάποιους ειδικούς τομείς της, στην τοπική προσαρμογή (localization) υλικών και άυλων προϊόντων, ή την οπτικοακουστική (audiovisual translation, traduction audiovisuelle) και την πολυμεσική μετάφραση (multimedia translation-traduction multimédia) - και τις οποίες οφείλει κανείς, ενδεχομένως, να διδάξει στους φοιτητές εν όψει της επαγγελματικής τους αποκατάστασης, στον τεράστιο και ακόμα νεοπαγή χώρο του «κύκλου ζωής του παγκόσμιου περιεχομένου» (global content lifecycle).⁴ Η απαρίθμηση των εφαρμογών αυτών είναι ο ένας κοινός παρονομαστής όλων των ορισμών της μεταφραστικής τεχνολογίας, από τους παλαιότερους ως τους νεότερους, από τους απλούστερους ως τους πλέον ολοκληρωμένους. Ένας δεύτερος κοινός παρονομαστής των ορισμών αυτών είναι η εξέτασή της μεταφραστικής τεχνολογίας σε συνάρτηση με το πεδίο της αυτόματης επεξεργασίας φυσικής γλώσσας (Natural Language Processing/NLP, Traitement Automatique des Langues Naturelles/TALN),

¹ Παρότι ο όρος 'μεταφρασεολογία' (εκ του γαλλικού traductologie) έχει καθιερωθεί στην Ελλάδα, ο όρος 'μεταφραστικές σπουδές' (εκ του αγγλικού translation studies) επίσης χρησιμοποιείται ευρύτατα.

² Και translation technologies, στον πληθυντικό. Ο συγκεκριμένος όρος υπογραμμίζει περαιτέρω το γεγονός ότι αναφέρεται σε επιμέρους λογισμικά μετάφρασης.

³ Χρησιμοποιούμε τους όρους 'λογοτεχνική μετάφραση' ή 'μετάφραση έργων' και 'τεχνική μετάφραση' κατά τη διάκριση του Antoine Berman, ο οποίος θεωρεί ότι η λογοτεχνική μετάφραση «περικλείει τόσο τη λογοτεχνία με τη στενή έννοια του όρου, όσο και τη φιλοσοφία, τις ανθρωπιστικές επιστήμες και τα θρησκευτικά κείμενα» και η τεχνική όλα τα υπόλοιπα κείμενα περιεχομένου.

⁴ Βλ και την Αναφορά για τη Δημιουργία Παγκόσμιου Περιεχομένου: <http://www.lisa.org/products/surveys/gccsurvey.html> (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26.02.2007).

από το οποίο προφανώς εκπορεύεται και στο οποίο συνεχίζουν να διεξάγονται οι έρευνες για την ανάπτυξη των εφαρμογών της.

Έτσι, με χρονολογική σειρά, οι Blatt, Freigang, Schmitz και Thome⁵ κάνουν διάκριση ανάμεσα στα εργαλεία για μεταφραστές, τη Μετάφραση με Ηλεκτρονική Υποστήριξη (MHY - Computer Aided or Assisted Translation/CAT, Traduction Assistée par Ordinateur/TAO) και την Μηχανική ή Αυτόματη Μετάφραση (Machine Translation, Traduction Automatique). Στην πρώτη κατηγορία, εντάσσονται όλα τα προγράμματα τα οποία λειτουργούν υποστηρικτικά προς το έργο του μεταφραστή, από τον επεξεργαστή κειμένου ως τις εφαρμογές διαχείρισης λεξικών, τις βάσεις δεδομένων ορολογίας και γενικά όλες τις εφαρμογές αναζήτησης πληροφορίας και έρευνας. Στη Μετάφραση με Ηλεκτρονική Υποστήριξη⁶ περιλαμβάνονται οι αμιγώς μεταφραστικές εφαρμογές: οι μεταφραστικές μνήμες, προγράμματα επαναχρησιμοποίησης προηγούμενων, έγκυρων μεταφράσεων, παραλληλοποιημένων σε δικείμενα (bitexts, bitextes) και αποθηκευμένων και οι ορολογικές μνήμες, προγράμματα αυτόματης επισήμανσης ήδη γνωστών όρων, όπως και κάποια άλλα προγράμματα, αυτόματης και η ημιαυτόματης εξαγωγής όρων,⁷ ελέγχου συνέπειας, κ.α. Η Μηχανική Μετάφραση είναι η παραγωγή μεταφράσματος χωρίς καμία ανθρώπινη παρέμβαση. Στην πραγματικότητα, πρόκειται σχεδόν πάντα για Μηχανική Μετάφραση με Ανθρώπινη Υποστήριξη (Human Assisted Machine Translation - HAMT). Και η ανθρώπινη υποστήριξη νοείται είτε ως προεπεξεργασία (pre-editing, pré-édition) είτε ως επιμέλεια (post-editing, post-édition) του κειμένου. Οι Lehrberger και Bourbeau⁸ διακρίνουν τις εφαρμογές μεταφραστικής τεχνολογίας με βάση το βαθμό αυτοματισμού τους. Κάνουν λόγο λοιπόν για Μηχανική Μετάφραση με Ανθρώπινη Υποστήριξη, Ανθρώπινη Μετάφραση με Μηχανική Υποστήριξη⁹ και Πλήρως Αυτόματη Μηχανική Μετάφραση (Πλήρως Αυτόματη Μηχανική Μετάφραση Υψηλής Ποιότητας - Fully Automatic High Quality Machine Translation στην πραγματικότητα, η οποία συνεχίζει να είναι ανέφικτη). Η Lorna Balkan¹⁰ περιορίζεται στο δίπολο Μηχανική Μετάφραση και Μετάφραση με Ηλεκτρονική Υποστήριξη. Τέλος, ο Alan K. Melby, πρωτεργάτης του Εργαστηρίου του Μεταφραστή¹¹ (translator's workstation), χωρίζει τις τεχνολογίες μετάφρασης σε προγράμματα υποδομής και διαχείρισης της ροής εργασίας και πληρωμών, προγράμματα διαχείρισης ορολογίας και προγράμματα διαχείρισης κειμένων σε επίπεδο πρότασης, πριν, κατά και μετά την καθαυτό μετάφραση.¹²

⁵ Blatt A., K.H. Freigang, K. D. Schmitz και G.Thome (1985). *Computer und Übersetzen. Einführung*. Hildesheim: Verlag, 76.

⁶ Εναλλακτικοί όροι είναι: Μετάφραση με Μηχανική Υποστήριξη, ώστε να γίνεται αναφορά στη Μηχανική Μετάφραση και Μετάφραση με Υποστήριξη ή Βοήθεια Υπολογιστή.

⁷ Για την ορολογική τεχνολογία σε συνάρτηση με την ελληνική γλώσσα, βλ. Κατσογιάννου Μ., Ε. Ευθυμίου (2004). *Ελληνική ορολογία: έρευνα και εφαρμογές*. Αθήνα: Καστανιώτης, σ. 283 κ.ε.

⁸ Lehrberger J., L. Bourbeau (1988). *Machine translation. Linguistic characteristics of MT systems and general methodology of evaluation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

⁹ Machine Assisted Human Translation – MAHT. Συνώνυμο της MHY.

¹⁰ Balkan, L. (1992). «Translation tools», *Meta*, 37:3, 408-420.

¹¹ «The translator's workstation». In Newton J. (1992.), *Computers in translation: a practical appraisal*. London/New York: Routledge. Ο όρος αποδίδεται και 'θέση του μεταφραστή' και 'πόστο του μεταφραστή' και δηλώνει πλέον όλες τις ολοκληρωμένες λύσεις MHY.

Για το εργαστήρι του μεταφραστή, βλ. επίσης: Somers H. (2003). *Computers and translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 13-30.

¹² Melby A.K. (1998). "Eight types of translation technology". www.ttt.org/technology/8types.pdf (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26.02.2007).

Πίνακας 1. Οχτώ τύποι μεταφραστικής τεχνολογίας. Alan K. Melby (1998).

ΥΠΟΔΟΜΗ		
ΠΡΙΝ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	Εξαγωγή υποψήφιων όρων Αναζήτηση ορολογίας	Νέα κατάτμηση κειμένου, παραλληλοποίηση υφιστάμενου κειμένου- πηγή, ενδεικτοποίηση
ΣΤΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ	Χρησιμοποίηση ορολογικής μνήμης	Χρησιμοποίηση μεταφραστικής μνήμης Μηχανική Μετάφραση
ΜΕΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	Έλεγχος ορολογικής συνέπειας και χρήσης μη επιτρεπόμενων όρων	Επισήμανση παραλείψεων και έλεγχος ορθογραφίας, γραμματικής και μορφής
ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΡΟΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΩΜΩΝ		

Η Pierrette Bouillon ορίζει στο μάθημά της τη μεταφραστική τεχνολογία ως εξής:

η μεταφραστική τεχνολογία (*traductique*) δηλώνει το σύνολο των εργαλείων που επιτρέπουν την αυτοματοποίηση, άμεση ή έμμεση, της διαδικασίας της μετάφρασης. Αυτά τα εργαλεία έχουν ένα κοινό σημείο: οφείλουν να αντιμετωπίσουν το δύσκολο πρόβλημα της αυτόματης επεξεργασίας της γλώσσας και, ειδικότερα, το πρόβλημα της αυτόματης κατανόησης.¹³

Έτσι, επανέρχεται στο μείζον πρόβλημα του «σημασιολογικού φραγμού», τον οποίο ο Victor Yngve, σκαπανέας των ερευνών για την ΜΜ, είχε επισημάνει από το 1964 ήδη. Το πρόβλημα της διαχείρισης της σημασίας παραμένει άλυτο, σε μεγάλο βαθμό, για τα συστήματα ΜΜ και αυτό ακριβώς οδήγησε, κατά κύριο λόγο, όπως γνωρίζουμε, στην επικράτηση της ΜΗΥ.

Σε παρόμοιο μήκος κύματος κινείται και η Marie-Claude L' Homme, στο βιβλίο της *Εισαγωγή στην μεταφραστική (Initiation à la traductique)*, διευκρινίζοντας ότι το βιβλίο της είναι

μια εισαγωγή στις εφαρμογές αυτόματης επεξεργασίας στη μετάφραση. Το πόνημα ορίζει ορισμένες θεμελιακές αρχές επεξεργασίας της γλώσσας. Και έπειτα περιγράφει δέκα περίπου εφαρμογές που χρησιμοποιούν οι μεταφραστές. Ορισμένες από αυτές είναι ευρύτερα διαδεδομένες (επεξεργαστές κειμένου, βάσεις δεδομένων ή λογισμικά ορολογίας, διορθωτές)· και άλλες είναι λιγότερο διαδεδομένες ή προϋποθέτουν πιο σύνθετες επεξεργασίες (τράπεζες δεδομένων, δικείμενα και προγράμματα

¹³ Βλ. την περιγραφή του μαθήματος: <http://www.unige.ch/eti/courstim/traductique> (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26.02.2007).

παραγωγής συμφραστικών πινάκων, μεταφραστικές μνήμες, προγράμματα εξαγωγής όρων, συστήματα αυτόματης μετάφρασης) (L'Homme, 2000).¹⁴

Την πληρέστερη όμως και πιο έγκυρη εικόνα για την κατάσταση στο πεδίο της μεταφραστικής τεχνολογίας σήμερα και για τις μελλοντικές εξελίξεις και κατευθύνσεις, της μας δίνει ο τόμος που επιμελήθηκε ο Harold Somers, *Computers and translation* (2003), όπου γίνονται και κάποιες, διάσπαρτες αναφορές στη σύνδεση της μεταφραστικής τεχνολογίας με την ευρύτερη ανατροπή που επιφέρει η ευρεία χρήση της τεχνολογίας στη σημερινή κοινωνία.

Θα κλείσουμε την σύντομη αυτή επισκόπηση των ορισμών της μεταφραστικής τεχνολογίας με την άποψη ενός πολέμιου της, του Brian Mossop (2003), ο οποίος υποστηρίζει σε όλους τους τόνους ότι η τεχνολογία δεν έχει αλλάξει στο ελάχιστο την πρακτική της μετάφρασης: «οι υπολογιστές δεν έχουν ως σήμερα επηρεάσει άμεσα τις κύριες διεργασίες της μεταφράσης, της ερμηνείας δηλαδή του κειμένου-πηγής και της αναδιατύπωσής του στη γλώσσα-στόχο· αυτό που έχουν κάνει, όπως φαίνεται, κυρίως, είναι ότι έχουν επιταχύνει τις διεργασίες της επεξεργασίας και της έρευνας.» Ο Mossop παραγνωρίζει έτσι, μεταξύ άλλων πολλών, τους νέους τομείς μετάφρασης¹⁵ που προκύπτουν στις νέες συνθήκες, και στους οποίους η μετάφραση είναι αλληλένδετη με την τεχνολογία - όπου οι σκοποί και οι τεχνικές της μετάφρασης προσδιορίζουν την ερμηνεία και την αναδιατύπωση του κειμένου. Παραγνωρίζει τις αλλαγές στην ίδια τη θέση του μεταφραστή, που μετατρέπεται συχνά σε διαχειριστή περιεχομένου και συναιρεί τη γραφή με τη μετάφραση και τη δημοσίευση ενός περιεχομένου που διαρκώς ενημερώνεται. Παραγνωρίζει την τομή του υπερκειμένου και τις συνέπειές του για την κειμενικότητα, παραδοσιακή και νέα, τη συνέργεια των μεταφραστών στο Διαδίκτυο και μια σειρά άλλες σημαίνουσες αλλαγές.

2. Η τεχνολογία ως δομικό στοιχείο της μετάφρασης

Οι καταβολές της μεταφραστικής τεχνολογίας στο πεδίο της επεξεργασίας των φυσικής γλώσσας, και η εκπόρευσή τους από την πρώτη μη αριθμητική εφαρμογή του ηλεκτρονικού υπολογιστή, τη Μηχανική Μετάφραση,¹⁶ και την Υπολογιστική Γλωσσολογία (Computational Linguistics) στη συνέχεια, είναι, φυσικά, γεγονότα αδιαμφισβήτητα. Εξίσου δεδομένο είναι το γεγονός ότι η έρευνα για τις υπολογιστικές μεταφραστικές και ορολογικές εφαρμογές συνεχίζει να διεξάγεται στο πεδίο αυτό. Αυτός είναι ένας λόγος, άλλωστε, για τον οποίο πολλοί μεταφρασεολόγοι και μεταφραστές συνεχίζουν ως σήμερα να θεωρούν ότι η σχέση μετάφρασης και τεχνολογίας περιορίζεται στο επίπεδο των εφαρμογών Μηχανικής ή Αυτόματης Μετάφρασης και Μετάφρασης με Ηλεκτρονική Υποστήριξη αφενός· και αφετέρου, πολλοί μεταφραστές, ειδικά της λογοτεχνικής μετάφρασης αντιμετωπίζουν τη

¹⁴Το συγκεκριμένο βιβλίο, χρηστικό, παρουσιάζει πολλές ομοιότητες, στη φιλοσοφία και τη λογική του, με το βιβλίο Lynn Bowker (2002). *Computer-Aided Translation Technology: A Practical Introduction*. Ottawa: University of Ottawa Press. Και τα δύο εκθέτουν εύληπτα και κατανοητά τα εργαλεία στον φοιτητή και τον μεταφραστή.

¹⁵ «Η τεχνική σύγκλιση διαμέσου της διάδοσης των νέων τεχνολογιών κατακερματίζει περαιτέρω τις αγορές και σε αυτή την πολλαπλότητα θα βρουν οι μεταφραστές νέες εστίες για παλιές δεξιότητες». Cronin M. (2003). *Translation and Globalization*. London: Routledge, 23.

¹⁶ Για τη συγκρότηση του πεδίου της Μηχανικής Μετάφρασης και της Μετάφρασης με Ηλεκτρονική Υποστήριξη, βλ. τις πολυάριθμες εργασίες του John Hutchins, διαθέσιμες στην ιστοσελίδα: <http://ourworld.compuserve.com/homepages/WJHutchins> (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26.02.2007).

μεταφραστική τεχνολογία με δέος ή περιφρόνηση, αναλόγως με τη γενικότερη στάση τους απέναντι στην τεχνική. Εν κατακλείδει, ελάχιστοι είναι οι μεταφρασεολόγοι που αντιλαμβάνονται ότι η σχέση της μετάφρασης με την τεχνολογία σήμερα αντανάκλα τη σχέση ολόκληρης της κοινωνίας με την τεχνολογία, είναι οργανική και οι τεχνολογικές αλλαγές στο μεταφραστικό πεδίο επηρεάζουν όχι μόνο τη δουλειά και τη θέση του μεταφραστή αλλά και τον ίδιο τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε το μεταφράζειν. Εάν ο σπουδαίος γάλλος κοινωνιολόγος Edgar Morin περιγράφει πολύ παραστατικά την άρρηκτη σχέση του σύγχρονου κόσμου με την τεχνο-επιστήμη:

Την κίνηση στο διαστημόπλοιο γη την δίνουν τέσσερις κινητήρες συνδεδεμένοι μεταξύ τους, η επιστήμη, η τεχνική, η βιομηχανία και η καπιταλιστική οικονομία. Αυτοί οι τέσσερις κινητήρες συνδέονται όλο και πιο στενά. Η θέση της επιστήμης στην κοινωνία γίνεται όλο και πιο κεντρική, είναι πανταχού παρούσα, στις επιχειρήσεις, στο κράτος. Έχει συνδεθεί συχνά με την τεχνική και έχει παράγει γιγαντιαίες δυνάμεις, τις οποίες οι επιστήμονες αδυνατούν να ελέγξουν. Σήμερα, η ανάπτυξη των επιστημών αναπτύσσει τις τεχνικές, οι οποίες με τη σειρά τους αναπτύσσουν τις επιστήμες, και ορθώς κάνουμε λόγο για τεχνο-επιστήμη: η γνώση του ατόμου παρήγαγε τις τεχνικές του πυρηνικού όπλου και της πυρηνικής ενέργειας, και η γνώση των γονιδίων μια ολόκληρη βιομηχανία που ήδη τα χειραγωγεί. Η επιστήμη και η τέχνη συνδέονται, το ίδιο και η τεχνική, η βιομηχανία και το κέρδος. Είναι ο τετρακινητήρας που δίνει ώθηση στον αποσταθεροποιημένο πλανήτη μας.» (2006: 341-342)

Ο μεταφρασεολόγος Michael Cronin είναι ο μόνος ίσως που τοποθετεί την σχέση μετάφρασης-τεχνολογίας στο πλαίσιο αυτό – παρότι δεν την αναλύει συστηματικά: «Η συζήτηση για τη μετάφραση σήμερα που δεν λαμβάνει υπόψη της την μεταβαλλόμενη σχέση των μεταφραστών με τα πράγματα, της μετάφρασης με την τεχνόσφαιρα στην πληροφοριακή οικονομία δεν είναι εφικτή αλλά ούτε και ευκαταία» (Cronin, 2003: 23).

Η σχέση της μετάφρασης με την τεχνόσφαιρα διέπεται σήμερα από τις τεράστιες πολιτισμικές μεταβολές που έχουν συντελεστεί στη σύγχρονη, παγκοσμιοποιημένη κοινωνία της πληροφορίας και της γνώσης, καθώς δομείται από την τεχνολογία. Στο πλαίσιο τους, κορυφαίο γεγονός αποτελεί η ανάδυση του κυβερνοχώρου, που ορίζεται ως ο νέος *τόπος*, κυριολεκτικά και μεταφορικά, της επικοινωνίας¹⁷ και αποτελεί, κατ' ορισμένους στοχαστές όπως ο P. Lévy, ο F. Kittler, ο V. Flusser, αλλά και ο W. Ong τη δεύτερη σημαντική αλλαγή στην οικολογία των μέσων μαζικής επικοινωνίας μετά την εμφάνιση της γραφής. Διέπεται επίσης από τις μεταβολές στο ίδιο το πεδίο της μεταφρασεολογίας, η οποία έχει απαλλαγεί πλέον από τον εναγκαλισμό της γλωσσολογίας, της συγκριτικής φιλολογίας και των λοιπών κλάδων από τους οποίους έλκει την καταγωγή της, και συγκεντρώνει όλους τους λόγους που αρθρώνονται περί μετάφρασης, σε ένα νέο πλαίσιο, το οποίο ορίζει παραστατικά η Judith Woodsworth: «καθώς οι αυστηρά γλωσσολογικές θεωρίες για τη μετάφραση έχουν υποχωρήσει, η μετάφραση εξετάζεται σήμερα στο πολιτισμικό, ιστορικό και κοινωνιολογικό της πλαίσιο».¹⁸ Έτσι, η μετάφραση, τεχνική και λογοτεχνική, ως κατεξοχήν πολιτισμικό φαινόμενο επικοινωνίας, άρρηκτα συνδεδεμένο με τη γραφή, βρίσκεται σε μια σχέση αλληλεπίδρασης με τις νέες τεχνολογίες της πληροφορίας και της επικοινωνίας (ΤΠΕ, Information and Communication

¹⁷ Lévy P. (1997). *Cyberculture*. Paris: Odile Jacob, 133.

¹⁸ In Baker M. (1998). *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/New York: Routledge, 100.

Technologies/ICT, Technologies d'information et de communication/TIC) - η οποία επ' ουδενί είναι εργαλειακή και μόνο. Τίθεται λοιπόν το ζήτημα της διερεύνησης της σχέσης αυτής, με βάση κάποιες παραμέτρους, που καθορίζουν την εμβέλεια και τη σημασία της.

Η πρώτη παράμετρος αφορά το γεγονός ότι η μετάφραση, όπως όλες οι ανθρώπινες δραστηριότητες, είναι συνυφασμένη με την τεχνολογία από τα πρώτα της βήματα. Η τεχνολογία της μετάφρασης ταυτίζεται με την τεχνολογία της γραφής, αφ'ης στιγμής περνάμε στον γραπτό πολιτισμό, της εγχάραξης, της κατάρτησης της συγχρονίας και του ταυτόχρονου στην επικοινωνία. Γνωρίζουμε ότι στην αρχαιότητα, στους Σουμέριους, στους Αιγύπτιους, οι γραφείς ήταν και μεταφραστές¹⁹. Η μετάφραση ακολουθεί λοιπόν την γραφή στις αναμορφώσεις της στους αιώνες²⁰. Από το καλάμι, τη σμίλη, την πένα, το στυλό και τη γραφομηχανή, σε επίπεδο εργαλείων, και την πήλινη πινακίδα, την περγαμινή, τον πάπυρο και το χαρτί, σε επίπεδο υποστρώματος, σήμερα έχουμε περάσει, στον δυαδικό κώδικα, την διαμεσολαβημένη γραφή της ηλεκτρολόγησης (σε αντίθεση με εκείνη της γραφομηχανής που παραμένει αδιαμεσολάβητη), την οθόνη, την απούλοποίηση του κειμένου. Έχουμε περάσει στον υπολογιστή που έχει ενσωματώσει μια συσσωρευμένη «τεχνολογική γνώση» - και αποτελεί τη φυσική συνέχεια των προηγούμενων ανθρωπίνων επιτευγμάτων και στα δικτυακά του και στο δίκτυο των δικτύων, το Διαδίκτυο.

Στο σημείο αυτό, και σε συνάρτηση με την προφορικότητα του Διαδικτύου, θυμίζουμε ότι η μετάφραση συνέχισε να είναι επί μακρόν και προφορική, παρά την επικράτηση της γραφής - και δεν αναφερόμαστε στην ερμηνεία/διερμηνεία. Λογοτεχνικά έργα απαγγέλλονταν συστηματικά ως τον Μεσαίωνα τουλάχιστον, όταν δηλαδή ακόμα ο συγγραφέας ταυτιζόταν με το μεταφραστή, αν όχι και αργότερα. Ενώ δεν πρέπει να παραγνωρίζουμε μια άλλη θεμελιακή, ειδικά για την τεχνική μετάφραση, πτυχή της προφορικότητας, την συστηματική προφορική μετάδοση των τεχνικών γνώσεων, ως τον 18^ο αιώνα, αλλά και αργότερα, αναλόγως με τις συνθήκες.²¹ Η γραφή, με τη γραμμικότητα και την παγίωση του νοήματος που εισηγήθηκε, κυριάρχησε κυρίως για λόγους που είχαν να κάνουν με την αποτύπωση και την αναπαραγωγή της κουλτούρας που όριζε την συλλογική ταυτότητα των κοινοτήτων, αλλά και με την επιθυμία του ανθρώπου να υπερνικήσει την φθορά. «Η ανθρωπογένεση όμως είναι συνυφασμένη με την τεχνογένεση, έστω και μόνο επειδή το εσωτερικό γίνεται εξωτερικό διαμέσου υλικών μέσων που επιτρέπουν στα ανθρώπινα όντα να εξωτερικεύουν τη μνήμη τους σε έναν κοινωνικό χώρο» (Debray, 2000: 53, in Cronin, 2003: 29). Η ανθρωπογένεση λοιπόν σήμερα, με τις ΤΠΕ και τον κυβερνοχώρο, χαρακτηρίζεται από μια δεύτερη προφορικότητα (Ong), η οποία αφορά και τη μετάφραση, ως λόγο, γραφή και επικοινωνία - από τα ηλεκτρονικά μηνύματα και τα ιστολόγια (blogs) ως τα SMS, τα βίντεο, την ταυτόχρονη επικοινωνία στους χώρους συζητήσεων (chat, forum) και την τεράστια ροή επικοινωνίας εν γένει στο Διαδίκτυο, που αποτελεί πλέον «έναν ζωντανό οργανισμό που αναπτύσσεται με τρόπο χαοτικό, σαν τη ζωή την ίδια» (Joël de Rosnay). Ένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα

¹⁹ Πολύτιμες πληροφορίες για την κατάρτιση των μεταφραστών και τη σημασία της δουλειάς τους συναντούμε στον Ηρόδοτο και ειδικά στην *Ευτέρπη*. Γενικότερα, για την ιστορία της μετάφρασης, βλ. το εμβληματικό έργο των Delisle J. και J. Woodsworth (1995). *Les traducteurs dans l'histoire*. Ottawa: Les Presses de l' Université d' Ottawa/UNESCO (διαθέσιμο και σε ψηφιακό δίσκο).

²⁰ Για τις αναμορφώσεις της γραφής στην εποχή μας, βλ. Bolter J.D. (2006). *Οι μεταμορφώσεις της γραφής*, μτφρ. Δ. Ντούνας. Αθήνα: Μεταίχμιο.

²¹ Ο Jean Le Rond d'Alembert εξηγεί τις δυσκολίες που αντιμετώπισε όσον αφορά την περιγραφή των τεχνών στην *Εγκυκλοπαίδεια*, επειδή η τεχνογνωσία αυτή δεν είχε ποτέ καταγραφεί. Ντ' Αλαμπέρ, *Προεισαγωγικός λόγος στην Εγκυκλοπαίδεια*, μτφρ. Τ. Δημητρούλια. Αθήνα: Πόλις, 212-220.

είναι αυτό του μεταφραστή που καλείται να μεταφράσει πλέον όχι κείμενα, αλλά δεδομένα κάθε είδους, όπως συλλέγονται από ποικίλες πηγές. Και ένα δεύτερο παράδειγμα αφορά τη λογοτεχνική μετάφραση και τη διεύρυνση του λογοτεχνικού που λαμβάνει χώρα σήμερα στον κυβερνοχώρο.

Η δεύτερη παράμετρος αφορά αυτές ακριβώς τις συνθήκες παγκοσμιοποίησης, και δικτύωσης, μέσα στις οποίες ασκείται πλέον το επάγγελμα του μεταφραστή. Θυμίζουμε επίσης ότι από την εποχή όπου ο Martin Kay²² έκανε τις πρώτες δοκιμές εξέτασης του σημειομένου σε συγκείμενο, το 1984, παραλληλοποιώντας σώματα κειμένων (parallel corpora) για να επιλύσει το πρόβλημα της αμφισημίας, παρακολουθούμε, στον δυτικό τουλάχιστον κόσμο, την κυριαρχία των δικτύων που αποτελούν πλέον οργανωτική δομή των σύγχρονων κοινωνιών (Castells, 2005), την ολοκλήρωση της παγκοσμιοποίησης,²³ αλλά και την εναλλακτική παγκοσμιοποίηση (altermondialisation) - η οποία δεν είναι αντι-παγκοσμιοποίηση, αλλά «η ανάδυση μιας παγκοσμιοποίησης μη επικεντρωμένης στις εμπορευματικές αξίες».²⁴

Η τρίτη παράμετρος αφορά μια ανατροπή που έχει συντελεστεί στην εσωτερική ιεραρχία του συστήματος της μετάφρασης κατά την τελευταία εικοσαετία, κατά την περίοδο δηλαδή της αυτονόμησης της μεταφρασεολογίας. Η ανατροπή αυτή είναι στην πράξη αλληλένδετη με τις προαναφερθείσες αλλαγές στην οικονομία και την επικοινωνία, διαμέσου της τεχνολογίας: η τεχνική μετάφραση, που ανέκαθεν αποτελούσε σημαντική συνιστώσα της μετάφρασης, έχει αναβαθμιστεί και ενισχυθεί. Και το σημαντικότερο, καθώς κανείς δεν αμφισβητεί πλέον ότι ο κύριος όγκος των προς μετάφραση κειμένων εμπίπτει στην τεχνική μετάφραση, της οποίας τα πολιτισμικά-πολιτικά διακυβεύματα είναι εξίσου σημαντικά με αυτά της λογοτεχνικής, αποτελεί αντικείμενο συστηματικής μελέτης. Στο σημείο αυτό, θα έπρεπε ίσως να σημειώσουμε ότι η ανάδειξη αυτή της τεχνικής μετάφρασης, που συχνά αντιπαράκειται στη λογοτεχνική η οποία επί μακρόν επέμενε να την αγνοεί, έχει να κάνει και με κάποιες εξελίξεις που αφορούν στον ίδιο το θεσμό της λογοτεχνίας. Δεν οφείλεται δηλαδή μόνο στον όγκο της πληροφορίας την εποχή της παγκοσμιοποίησης, αλλά σχετίζεται και με την υποβάθμιση της λογοτεχνίας, την οποία διαπιστώνουν πολλοί θεωρητικοί, δάσκαλοι και λογοτέχνες, κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου για το μέλλον.²⁵ Όπως επίσης σχετίζεται και με τη διεύρυνση της έννοιας της λογοτεχνικότητας και την αισθητικοποίηση των εμπορευματικών αγαθών,²⁶ που αλλάζει το τοπίο. Ενώ όμως η τεχνολογία αναδομεί και τη λογοτεχνική μετάφραση, με την ψηφιοποίηση, την δημιουργία νέων ρητορικών και λόγων στο Διαδίκτυο, την κυβερνολογοτεχνία, την χρήση των ΤΠΕ στις λογοτεχνικές σπουδές και τη σημαντική επικουρία που παρέχουν τόσο στην μακρο-ανάλυση των εποχών και των ρευμάτων, ή των απάντων ενός συγγραφέα, όσο και στην μικρο-ανάλυση των έργων, η διάσταση αυτή γενικά παραγνωρίζεται.

²² Kay M., M. Röscheisen (1984). *Text-translation alignment*. Τεχνική έκθεση: Ερευνητικό Κέντρο Xerox Palo Alto. Το άρθρο, πάντως, με το οποίο ο Kay θεμελίωσε την ΜΗΥ είναι: Kay M. (1997). «The proper place of men and machines in language translation». In *Machine translation*, 12, 3-23

²³ Για τη σχέση της παγκοσμιοποίησης με τη μετάφραση, βλ. ενδεικτικά Cronin M. (2003), ο.π., passim.

²⁴ Μορέν Ε. (2006). *Πολιτισμός και βαρβαρότητα*, μτφρ. Τ. Δημητρούλια. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 68.

²⁵ Βλ. ενδεικτικά: Todorov T. (2007). *La littérature en péril*. Paris: Flammarion.

²⁶ Αναφερόμαστε στο design και την τάση ενσωμάτωσης της αισθητικής παραμέτρου στα αντικείμενα καθημερινής χρήσεως. Το βιβλίο αποτελεί και αυτό ένα προϊόν που διαθέτει όμως και συμβολική αξία. Βλ. Bourdieu P. (2006). *Οι κανόνες της τέχνης. Γένεση και δομή του λογοτεχνικού πεδίου*, μτφρ. Ε. Γιαννοπούλου. Αθήνα: Πατάκης.

3. Μεταφραστική, ένας νέος λόγος για τη μετάφραση και τη σχέση της με την τεχνολογία

Σ' αυτό το νέο πλαίσιο, αναδεικνύεται λοιπόν η αναγκαιότητα ενός νέου λόγου, που θα πραγματευτεί τη μεταφραστική τεχνολογία, τα αμιγώς μεταφραστικά εργαλεία και τις εφαρμογές γραφής, επεξεργασίας, δημοσίευσης του κειμένου και αναζήτησης της πληροφορίας, μαζί με τις κοινωνικοπολιτισμικές παραμέτρους που είναι σύμφυτες με την ανάπτυξη και την εξέλιξη των ΤΠΕ, τους μετασχηματισμούς που προκύπτουν από την κοινή πορεία του κοινωνικού και του τεχνολογικού, της επικοινωνίας, της κουλτούρας και της τεχνολογίας. Θα πραγματευτεί δηλαδή την πολύπλοκη σχέση τεχνολογίας και μετάφρασης εντός και εκτός του πεδίου της γλωσσικής τεχνολογίας. Ως προς το πρώτο σκέλος, το 'εντός' της γλωσσικής τεχνολογίας, είναι δεδομένο και αδιαμφισβήτητο ότι η μεταφραστική τεχνολογία είναι συνυφασμένη με την γλωσσική τεχνολογία, την επεξεργασία φυσικής γλώσσας και τις περί τη Μηχανική Μετάφραση έρευνες. Στο σημείο αυτό, πάντως, θα είχε νόημα να κάνουμε μια παρέκβαση όσον αφορά τους δύο διαφορετικούς όρους, Μηχανική και Αυτόματη Μετάφραση, οι οποίοι αντανακλούν πραγματικά τις δύο διαφορετικές αντιλήψεις που κινητοποιήσαν τον αγγλόφωνο χώρο και τους ερευνητές σε πολλές άλλες ευρωπαϊκές και μη ευρωπαϊκές χώρες. Η Μηχανική Μετάφραση δίνει έμφαση στη 'μηχανή', η οποία αναμενόταν ότι θα αντικαταστήσει τον μεταφραστή. Η Αυτόματη Μετάφραση στέκεται στην αυτοματοποίηση της διαδικασίας της μετάφρασης, στην αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων, και παραπέμπει στον αυτοματισμό των μαθηματικών, γιατί όχι και στα αυτόματα που φιλοδοξεί να δημιουργήσει, και ήδη δημιουργεί, η τεχνητή νοημοσύνη. Είναι προφανές ότι η μεταφραστική τεχνολογία, με βάση την διάκριση αυτή, εκπορεύεται, εντέλει, από την Αυτόματη, και όχι από την Μηχανική Μετάφραση – η οποία και έχει επικρατήσει ως όρος.

Όπως και να έχει, η Μηχανική Μετάφραση, μετά τη διάψευση των προσδοκιών της οδήγησε στην Μετάφραση με Ηλεκτρονική Υποστήριξη, που κυριαρχεί σήμερα. Η ΜΜ συνεχίζει την πορεία της, αλλά δεν είναι πλέον ο αποκλειστικός άξονας της μεταφραστικής τεχνολογίας. Οι ραγδαίες μεταβολές μάλιστα στο επίπεδο της επικοινωνίας, επιφέρουν σημαντικές αλλαγές και στην ίδια τη λογική χρήσης της ΜΜ, ειδικά στο Διαδίκτυο, όπου συχνά χρησιμοποιείται για ανάκτηση πληροφορίας (information retrieval, recherche d'informations). Παράλληλα, η συναίρεση της τεχνολογίας αναγνώρισης φωνής (speech recognition) με την ΜΜ οδηγεί σε πολύ ενδιαφέροντα αποτελέσματα. Η ΜΗΥ αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της μεταφραστικής πρακτικής πλέον και είναι βέβαιο ότι, με την απλούστευση του λογισμικού, θα έχει εφαρμογή και στη λογοτεχνική μετάφραση. Ήδη οι ορολογικές μνήμες μπορούν άνετα να χρησιμοποιηθούν στις ανθρωπιστικές επιστήμες, λόγου χάρη – επιλύοντας το τεράστιο πρόβλημα ορολογικής τυποποίησης και συνέπειας στις ελληνικές μεταφράσεις. Η αλλαγή αυτή αντικατοπτρίζεται, αν προσέξει κανείς, και στους ίδιους τους ορισμούς της μεταφραστικής τεχνολογίας, που παραθέσαμε στην αρχή.

Από την άλλη, πλευρά, το 'εκτός' του πεδίου της γλωσσικής τεχνολογίας έχει δύο πτυχές. Η πρώτη αφορά σε όλες τις αλλαγές που συντελούνται λόγω και μέσω της τεχνολογίας στη γραφή, την κειμενικότητα, την επικοινωνία, με άξονα την ψηφιοποίηση, το υπερκείμενο και το Διαδίκτυο, και οι οποίες οφείλουν να μελετηθούν εξίσου διότι έχουν πολύ σημαντικό αντίκτυπο στη μετάφραση και τον μεταφραστή. Η δεύτερη αφορά στις ίδιες τις εφαρμογές μεταφραστικής τεχνολογίας, οι οποίες, με δεδομένη την τεχνολογική εξέλιξη, την απλοποίηση και την ευρεία διάχυση (banalisation) δηλαδή της τεχνολογίας, μπορούν πλέον να εξετάζονται και να θεωρούνται ως εργαλεία ανεξάρτητα από την έρευνα και την παραγωγή τους. Αυτή η διάσταση, της παραδοχής της άρρηκτης σχέσης της μεταφραστικής τεχνολογίας με την

αυτόματη επεξεργασία γλωσσών, και παράλληλα ο διαχωρισμός της από αυτήν, διαφαίνεται ήδη σε κάποια από τα νέα εγχειρίδια μεταφραστικής τεχνολογίας, που απευθύνονται στον μεταφραστή-τελικό χρήστη. Και δεν πρέπει να ξεχνάμε ποτέ ότι ο μεταφραστής προέρχεται από ποικίλα γνωστικά πεδία και τα προαπαιτούμενα του επαγγέλματος του μεταφραστή μένουν να οριστούν. Σε κάθε περίπτωση, η υπολογιστική γλωσσολογία και η πληροφορική, ως επιστήμη, αποκλείεται ποτέ να συμπεριληφθούν στα προαπαιτούμενα αυτά. Αντιθέτως, η καλή γνώση των εφαρμογών μεταφραστικής και ορολογικής τεχνολογίας, του Διαδικτύου και η κατανόηση των αλλαγών που συνεπάγεται η ενσωμάτωση της τεχνολογίας στη μετάφραση, είναι ήδη εκ των ουκ άνευ προϋπόθεση για την άσκηση του μεταφραστικού επαγγέλματος. Τέλος, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η απλοποίηση και διάχυση της τεχνολογίας αποτελεί συνθήκη καινοτομίας. Κάθε φορά δηλαδή που η τεχνολογία παραδίδεται στο ευρύ κοινό, ο πειραματισμός που αναπτύσσεται οδηγεί σε νέες, καινοτόμες εφαρμογές. Θα ήταν λοιπόν ευχής έργο στο νέο αυτό κύμα πειραματισμού σε επίπεδο μεταφραστικής τεχνολογίας, που θα εστιάσει ενδεχομένως στην τεχνητή νοημοσύνη, ο μεταφραστής να τοποθετηθεί εξ αρχής και με απόλυτη επίγνωση των διακυβευμάτων.

Ο νέος αυτός τεχνολογικός λόγος περί μετάφρασης συγκροτείται στο σταυροδρόμι της μετάφρασης, του αναστοχαστικού της λόγου, της μεταφρασεολογίας, και της πληροφορικής, αλλά και της θεωρίας των πληροφοριών, της θεωρίας της επικοινωνίας, της γλωσσικής τεχνολογίας, της ορολογίας, και με συνεισφορές από ποικίλους άλλους κλάδους, όπως η φιλοσοφία, η κοινωνιολογία, κ.α. Ο λόγος αυτός είναι η μεταφραστική/traductique - όχι με τη σημασία που χρησιμοποιείται σήμερα στο γαλλόφωνο χώρο, ως μεταφραστική τεχνολογία δηλαδή, αλλά με εκείνη που της προσδίδει ο Antoine Berman: «ένας τελευταίος λόγος, που αγνοείται ως τέτοιος. Είναι τεχνολογικός [...]. Τον ονομάζω μεταφραστική (traductique).²⁷» Ο Berman δεν κατατάσσει την μεταφραστική στους επιμεριστικούς και γενικούς αντικειμενικούς λόγους περί μετάφρασης, ούτε στους λόγους της εμπειρίας. Την εξετάζει χωριστά, γεγονός φυσικό και επόμενο, αφ' ης στιγμής θεωρεί ότι ο λόγος αυτός βρίσκεται στα σπάργανα και δεν αναγνωρίζεται καν ως περί μετάφρασης λόγος. Παρότι πέντε χρόνια αργότερα, το 1991, θα γράψει άλλο ένα εκτενές άρθρο για τη μεταφραστική, το γεγονός ότι οι περισσότερες από τις τεχνολογικές εξελίξεις που καθόρισαν τη συγκρότηση της μεταφραστικής σε αυτόνομο λόγο δεν είχαν ακόμη ολοκληρωθεί, το Διαδίκτυο βρισκόταν ακόμα στα πρώτα του βήματα και η ΜΜ παρέμενε στο γκέτο της, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Jean-René Ladmiral,²⁸ εξηγεί τη σχετική αμηχανία του για τον περαιτέρω προσδιορισμό της.

Έτσι, ο Berman αφενός προσδίδει καθολικότητα στην μεταφραστική, ορίζοντάς την ως εξής: «Ο λόγος αυτός φρονεί ότι το σύνολο των διεργασιών που λαμβάνονται υπ' όψιν από την επιστήμη και την τεχνική συγκροτεί ένα ευρύ σύστημα αντιμεταλλαγών, αντιμεταθέσεων και υπολογισμών, του οποίου η ανάλυση, καθώς φαίνεται, αρμόζει να γίνει με την ορολογία της μετάφρασης, με την έννοια της απ' άκρου εις άκρον γενικευμένης και τυποποιημένης 'ανταλλαγής', της 'πανταχού-διαβίβασης (omni-translation) όπου, ιδεατά, τα πάντα κυκλοφορούν'. Η μεταφραστική είναι (θα είναι) η υπολογιστική θεωρία των μεταφραστικών διεργασιών που διέπει την περιοχή της τεχνολογίας ή το πραγματικό που συλλαμβάνεται τεχνολογικά.» Και συνεχίζει: «Αν η μεταφραστική ανήκει a priori στην περιοχή της τεχνολογίας, είναι σαφές ότι ήδη την υπερβαίνει κατά πολύ». «Προφανώς, ο σκοπός της μεταφραστικής

²⁷ Berman A. (1997). "Η μετάφραση και οι λόγοι της", μτφρ. Βαγγέλης Μπιτσώρης. In *Ποίηση*, 10, 226-244.

²⁸ Berman, A. (1991). "Le savoir de la traduction: traductique et traductologie ». In *Césure*, 1, 95-108.

συνίσταται στο να παραγάγει έναν θεωρητικό-πραγματιστικό λόγο που θα αναφέρεται σε όλους τους τομείς της μετάφρασης, συμπεριλαμβανομένων και των 'λογοτεχνικών'.» Επισημαίνει ότι «ήδη από τώρα η πληροφορική ανατρέπει όλη την πρακτική της μετάφρασης ως ένα βαθμό που ακόμη είναι δύσκολο να τον σταθμίσουμε». Και τελικά καταλήγει, όμως, στο συμπέρασμα ότι τα «βασικά χαρακτηριστικά της μεταφραστικής τα βρίσκει κανείς, μεταξύ άλλων, στις έρευνες που αναφέρονται στη μετάφραση με τη βοήθεια ηλεκτρονικού υπολογιστή και αναλύουν τις φυσικές γλώσσες μέσω της πληροφορικής-γλωσσολογίας».²⁹

Αφενός ο Berman επισημαίνει κάποια πολύ σημαντικά χαρακτηριστικά του νέου αυτού λόγου, που ως σήμερα δυσκολεύονται να τα εντοπίσουν ακόμα και οι υπέρμαχοι της μεταφραστικής τεχνολογίας, όπως τη σχέση της λογοτεχνικής μετάφρασης με την τεχνολογία και την καθολικότητα της σχέσης τεχνολογίας-μετάφρασης. Και αφετέρου περιορίζει το πεδίο της εκφοράς του λόγου αυτού, αφού εκ των πραγμάτων τον ταυτίζει με την αυτόματη επεξεργασία της φυσικής γλώσσας και αδυνατεί να αντιληφθεί τις υπόλοιπες διαστάσεις του. Και το σημαντικότερο όλων, αυτόν τον τεχνολογικό λόγο στο τέλος τον ακυρώνει, τονίζοντας ότι «στερείται μιας προσίδιας αναστοχαστικότητας: είναι αδύνατον να σκεφτούμε την τεχνολογία με όρους τεχνολογικούς».

Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά στο παράδοξο της ενορατικής σύλληψης ενός νέου, μείζονος λόγου περί μετάφρασης, τον οποίο το μέλλον θα ενδυναμώσει δικαιώνοντας τον Berman· και της ταυτόχρονης υποβάθμισής του, της υποτίμησής του ακριβώς λόγω της τεχνολογικής του προέλευσης, την οποία ο Berman θεωρεί εξ ορισμού ύποπτη και, προπαντός, περιοριστική. Από τη μια μεριά δηλαδή έχουμε τον επιστήμονα και λόγιο που, παρότι μακριά από την τεχνολογία ο ίδιος, αντιλαμβάνεται την ριζική μεταβολή που προκαλεί η παρέμβαση του υπολογιστή στην πρακτική της μετάφρασης, και μάλιστα εννοεί ότι η μεταβολή αυτή δεν αφορά απλώς την πρακτική της μετάφρασης, αλλά την επηρεάζει πολύ βαθύτερα. Και από την άλλη, τον λόγιο οπαδό του γερμανικού ρομαντισμού που επιμένει να υποστηρίζει με πάθος τη διάκριση μεταξύ «τεχνικής» και «ποίησης», ρίχνοντας στην πυρά το νέο λόγο που μόλις έχει σκιαγραφήσει. Είναι χαρακτηριστική η διαρκής αντιπαράθεση μεταφραστικής-μεταφρασεολογίας που διέπει έκτοτε το έργο του, στο πλαίσιο της οποίας η μεταφραστική αποτελεί τον υλιστικό, τεχνικό και γι' αυτό μεμπτό πόλο και η μεταφρασεολογία τον κατεξοχήν αναστοχαστικό λόγο περί μετάφρασης. Την ίδια περίοδο, πάντως, επειδή ακριβώς η μεταφραστική τεχνολογία ταυτιζόταν με την Μηχανική Μετάφραση, πολλοί μεταφρασεολόγοι υιοθετούσαν παρόμοια στάση.³⁰

Δανειζόμαστε λοιπόν τον όρο αυτόν από τον Berman, για να ονομάσουμε έναν γενικό λόγο για τη σχέση της τεχνολογίας με την μετάφραση, και πιο συγκεκριμένα, για τη θέση της μετάφρασης στην ψηφιακή, δικτυωμένη κοινωνία. Ο λόγος αυτός, μάλιστα, καλείται να γεφυρώσει στο πεδίο της τεχνολογίας και το χάσμα ανάμεσα στην τεχνική και την λογοτεχνική μετάφραση, δικαιώνοντας όσους υποστηρίζουν ότι η τεχνολογία ενώνει, εκεί που η κουλτούρα χωρίζει (Cronin, 2003: 19). Έτσι, η μεταφραστική είναι ένας λόγος που δεν αφορά αποκλειστικά στο συνδυασμό υπολογιστή-μετάφρασης, με τη μορφή που λαμβάνει στη Μηχανική Μετάφραση ή τη Μετάφραση με Ηλεκτρονική Υποστήριξη. Δεν είναι ένας λόγος εμπειρικός, που απλώς εξετάζει τα παράγωγα της συναίρεσης αυτής και τις πρακτικές της συνέπειες. Αντιθέτως, είναι ένας λόγος που εξετάζει τη μετάφραση ως γραφή και επικοινωνία στις νέες συνθήκες και έχει πολλά να

²⁹ Berman A. (1997). "Η μετάφραση και οι λόγοι της", ο.π.

³⁰ Βλ. Ladmiral J.R. (1994). *Traduire : théorèmes pour la traduction*. Paris, Gallimard, 262-3.

πει για την πρακτική της, που επηρεάζει τη θεωρία της. Ο λόγος αυτός έχει τις ρίζες του σε ένα απώτατο παρελθόν, στην αρχαιότητα, αλλά και στο έργο των πανεπιστημόνων της Αναγέννησης που επιζητούσαν να υπερνικήσουν στη Σύγχυση των γλωσσών και να επιτύχουν την οικουμενική, καθολική επικοινωνία μέσω μιας *lingua universalis*, την ίδια στιγμή που κωδικοποιούσαν τη γνώση και τη γλώσσα με οιονεί υπολογιστικές εφαρμογές. Είναι ένας λόγος που αφορμάται από μια δραστηριότητα «περιθωριακή», στην πραγματικότητα, ως προς τη μεταφραστική κοινότητα και τη μεταφραστική θεωρία και πράξη, την Μηχανική Μετάφραση, επιδιώκοντας να την ερμηνεύσει ως μείζον πνευματικό διακύβευμα, αλλά και να εντοπίσει τα αίτια της αποτυχίας της. Και με αφορμή τη ΜΜ, εξετάζει τη σχέση ανθρώπου-μηχανής, τη σχέση μεταφραστική-μηχανής ειδικότερα, τις διαφορετικές τους λειτουργίες και την κατανομή τους στο πλαίσιο του πεδίου της Μετάφρασης με Ηλεκτρονική Υποστήριξη. Όπως επίσης εξετάζει τις νέες συνθήκες άσκησης της μεταφραστικής δραστηριότητας στα δίκτυα και στο Διαδίκτυο, σε σχέση τόσο με τη παραδοσιακή κειμενικότητα όσο και με την νέα ηλεκτρονική κειμενικότητα στις πολλαπλές εκδοχές της.

Τα ζητήματα στα οποία εστιάζει είναι ειδικά και εμπειρικά. Ο νέος λόγος αχολείται με τα πρακτικά προβλήματα των συστημάτων ΜΜ/ΜΗΥ και της αξιολόγησής τους· με τις νέες αρμοδιότητες του μεταφραστή ως επιμελητή, ακόμα και επιδιορθωτή κειμένων,³¹ ως υπεύθυνου για την επιλογή της προς μετάφραση πληροφορίας, όταν η ΜΜ χρησιμοποιείται για την ανάκτηση πληροφορίας, για παράδειγμα. Αλλά είναι επίσης και γενικά και θεωρητικά. Αφορούν τη θέση του μεταφραστή ως *συλλογικού δημιουργού* στο πλαίσιο της χρήσης ΜΗΥ. Την έννοια των *πνευματικών δικαιωμάτων* στο ίδιο περιβάλλον, αλλά και στο Διαδίκτυο, όπου το copyright αντικαθίσταται από το copyleft, στο κοινωνικό κίνημα των hackers και του ανοιχτού κώδικα (open source). Την ίδια την έννοια της *ευθύνης* του μεταφραστή, ως προς το παραγόμενο έργο, μια ευθύνη συλλογική και πάλι στις περιπτώσεις χρήσης ΜΗΥ. Την ίδια ευθύνη όταν ο μεταφραστής εργάζεται ως επιμελητής κειμένων ΜΜ. Τη θέση του ως αυτόβουλου όντος και καθοδηγητή των μηχανικών συστημάτων. Τη θέση του ως μοχλού της πολύγλωσσης επικοινωνίας σε ένα παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον που προάγει την ομοιομορφία, την ίδια στιγμή που δίνει τεράστιες ευκαιρίες στην πολιτισμική ποικιλομορφία. Το ρόλο του στη διατήρηση της πολιτισμικής και γλωσσικής πολυμορφίας, ειδικά στις συνθήκες διάχυσης της πληροφορίας που δημιουργούν τα δίκτυα και κυρίως το Διαδίκτυο – έναν ρόλο ουσιαστικά πολιτικό δηλαδή, ειδικά όταν πρόκειται για γλώσσες λιγότερο διαδεδομένες, όπως η ελληνική.

Η μεταφραστική έχει λόγο για τα καίρια ζητήματα της μεταφρασιμότητας και της πιστότητας, καθώς τίθενται με νέους όρους στις νέες συνθήκες. Η ‘κοσμοπαιδεία’ (Lévy, 1994), η παιδεία δηλαδή που δημιουργείται μέσα από τη συνέργεια που αναπτύσσεται στο Διαδίκτυο, για παράδειγμα, δημιουργεί ένα δυναμικό πλαίσιο ανάπτυξης της γνώσης, στο οποίο μετέχει και η μετάφραση. Ενώ η ΜΗΥ μεταθέτει συχνά τη μετάφραση στο πλαίσιο της παραγωγής και διαχείρισης κειμένου και η ομαδική εργασία διαφοροποιεί την έννοια της πιστότητας. Έτσι, η μετάφραση εξετάζεται σε ένα πλαίσιο πολύ ευρύτερο από αυτό του ζεύγματος πιστή-ελεύθερη μετάφραση. Παράλληλα, καθώς η σχέση με το πρωτότυπο κείμενο κατακερματίζεται και τα κείμενα γίνονται σύνθετα και ανώνυμα,³² καθώς το συγκεκριμένο πολλές φορές ισχνάινει, τίθεται το ζήτημα της απανθρωποποίησης της μεταφραστικής διαδικασίας,

³¹ Για μια ενδιαφέρουσα συλλογή άρθρων σχετικών με την επιμέλεια μεταφρασμάτων ΜΜ, βλ: <http://www.geocities.com/mtpostediting> (ημερομηνία τελευταίας πρόσβασης: 26.02.2007).

³² Βλ. Bédard C. (2001). «Une nouvelle profession: traducteur de phrases». In *Circuit*, 70.

άρα και της αναποτελεσματικότητάς της. Επανερχόμαστε δηλαδή σε μια λειτουργία της MM την οποία ωραία περιέγραφε ο Jean-René Ladmiral: «το αίτημα είναι να μεταφραστούν κάποια κείμενα, και όχι αναγκαστικά να είναι τα κείμενα αυτά κατανοητά».³³ Δεν είναι τυχαίο ότι σε πολλές περιπτώσεις αυτό ισχύει ως σήμερα. Και η απανθρωποποίηση αυτή αποτελεί το κατεξοχήν πεδίο έρευνας της μεταφραστικής, η οποία θεωρεί εφικτή και ευκατάρτη τη συνεργασία ανθρώπου-υπολογιστή, υπέρ της παραγωγικότητας, της ταχύτητας, της συνέπειας, κυρίως όμως υπέρ της δημιουργικότητας του ανθρώπου.³⁴

Η μεταφραστική αποτελεί επομένως έναν μοχλό αντίστασης στην ομογενοποίηση και στην πραγματοποίηση και συναρτάται με την αυτοβουλία και την ελεύθερη επιλογή και απόφαση του μεταφραστή. Και έχει λόγο για τη νέα ηθική της μετάφρασης, ως μεταφοράς της ετερότητας, αλλά και του μεταφραστή, ως δρώντος υποκειμένου στη μεταφορά αυτή, η οποία έχει να κάνει τόσο με τις αντιστάσεις της κουλτούρας, όσο και με τους διαύλους επικοινωνίας της με τις άλλες. Έτσι, η ενσωμάτωσή της στις μεταφραστικές σπουδές είναι πιο σημαντική και πιο επείγουσα παρά ποτέ, ειδικά με δεδομένη την απλοποίηση και τη διάχυση της τεχνολογίας, που ανοίγει το δρόμο για τη χρησιμοποίησή τους σε όλους τους τομείς της μετάφρασης. Όσον αφορά την ελληνική πραγματικότητα ειδικότερα, η μεταφραστική μας επιτρέπει να εξετάσουμε με νέους όρους την περιθωριακή θέση της χώρας μας ως προς την παραγωγή και τη διάχυση ψηφιακού περιεχομένου αλλά και την καθυστέρηση στο πεδίο του λογισμικού μετάφρασης – που σε λίγο θα είναι αλληλένδετες. Διότι όπως σωστά παρατηρεί ο Bert Esselink, η ίδια η αμιγώς μεταφραστική τεχνολογία βαδίζει προς μια όλο και μεγαλύτερη ενσωμάτωση και δικτύωση, που οδηγεί στα Translation portals, όπως της Idiom και της Trados.³⁵ Ενώ διαφαίνεται πλέον καθαρά η δημιουργία μιας νέας κατάστασης, όπου η βιομηχανία της τοπικής προσαρμογής «θα ενσωματωθεί και πάλι στη μεταφραστική βιομηχανία για να δημιουργήσουν κάτι που ενδεχομένως θα ονομάζεται πολύγλωσση εκδοτική βιομηχανία ή πολύγλωσση βιομηχανία λύσεων».³⁶

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Baker, Mona (1998), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London/New York: Routledge.
- Balkan, L. (1992). «Translation tools», *Meta*, 37:3, 408-420.
- Bédard C. (2001). «Une nouvelle profession: traducteur de phrases». In *Circuit*, 70.
- Berman A. (1997). «Η μετάφραση και οι λόγοι της», μτφρ. Βαγγέλης Μπιτσώρης. In *Ποίηση*, 10. 226-244.
- Berman, A. (1991). «Le savoir de la traduction: traductique et traductologie ». In *Césure*, 1, 95-108.
- Blatt A., K.H. Freigang, K. D. Schmitz και G.Thome (1985). *Computer und Übersetzen. Einführung*. Hildesheim: Verlag, 76.
- Bolter J.D. (2006). *Οι μεταμορφώσεις της γραφής*, μτφρ. Δ. Ντούνας. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Castells M. (2005). *Ο Γαλαξίας του Διαδικτύου. "Στοχασμοί για το Διαδίκτυο, τις Επιχειρήσεις και την Κοινωνία*. Αθήνα: Καστανιώτης
- Cronin M. (2003). *Translation and Globalization*. London: Routledge.
- Debray R. (2000). *Introduction à la médiologie*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Delisle J. και J. Woodsworth (1995). *Les traducteurs dans l'histoire*. Ottawa: Les Presses de l'Université d' Ottawa/UNESCO (διαθέσιμο και σε ψηφιακό δίσκο).
- Esselink B. (2003). «Localisation and translation». In H. Somers (2003), *Computers and Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 85.

³³ Ladmiral J.R. (1994). «Le traducteur et l'ordinateur». In *Langages*, 116.

³⁴ Μία από τις κατεξοχήν αρνητικές συνέπειες στην MM με χρήση ελεγχόμενης γλώσσας ήταν και ο εξοβελισμός και η καταδίκη της δημιουργικότητας. Βλ. εντούτοις για τη χρήση ελεγχόμενης γλώσσας στη MM/MHY: Murphy D. (2000). «Keeping Translation Technology under Control». In *Machine Translation Review*, 11, 7-10.

³⁵ Βλ. σπ. 11.

³⁶ Esselink B. (2003). «Localisation and translation». In H. Somers, *Computers and Translation*. Ο.π., 85.

- Jekat S.J., G. Massey (2003). "The Puzzle of Translation Skills.
- Kay M. (1997). «The proper place of men and machines in language translation». In *Machine translation*, 12, 3-23
- Kay M., M. Röscheisen (1984). *Text-translation alignment*. Τεχνική έκθεση: Ερευνητικό Κέντρο Xerox Palo Alto.
- L'Homme M.C. (2000). *Initiation à la traductique*. Brossard (Québec): Linguattech.
- Ladmiral J.R. (1994). "Le traducteur et l'ordinateur ". In *Langages*, 28:116.
- Ladmiral J.R. (1994). *Traduire : théorèmes pour la traduction*. Paris, Gallimard, 262-3.
- Lehrberger J., L. Bourbeau (1988). *Machine translation. Linguistic characteristics of MT systems and general methodology of evaluation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Lévy P. (1997). *Cyberculture*. Paris : Odile Jacob, 133.
- Lévy P. (1994). *L'intelligence collective. Pour une anthropologie du cyberspace*, Paris : La Découverte.
- Μορέν Ε. (2006). *Μέθοδος 5. Η ανθρωπινότητα της ανθρωπότητας. Η ανθρώπινη ταυτότητα*, μτφρ. Τ. Δημητρούλια. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.
- Μορέν Ε. (2006). *Πολιτισμός και βαρβαρότητα*, μτφρ. Τ. Δημητρούλια. Αθήνα: Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 68.
- Mossop B. (2006). "Has Computerization Changed Translation?". In *META* 51:4, 2006, 787-793.
- Murphy D. (2000). "Keeping Translation Technology under Control". In *Machine Translation Review*, 11, 7-10.
- Pym A. (1995). "European Translation Studies, une science qui dérange, and Why Equivalence Needn't Be a Dirty Word", *TTR*, 8:1, 153-176.
- Todorov T. (2007). *La littérature en péril*. Paris: Flammarion.